

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, TRAVANJ 1954. GODIŠTE .

IMENICE S PREDMETKOM *PRE-*

Josip Hamm

Nedavno sam bio svjedokom, kako su se dvojica — ne znam po koji put — prepirali, treba li pisati *prijepis* ili *prepis*, *prijesjek* ili *presjek*, *prijelaz* ili *prelaz*, *prijenos* ili *prenos*, *prijelom* ili *prelom*. Trajalo je to dosta dugo, a da se na kraju ipak nitko nije dao uvjeriti, i svaki je ostao kod svojega: jedan kod tvrdnje, da su oblici sa *ije* jekavski, a oni sa *e* ekavski, a drugi, da oblici sa *e* mogu biti i ekavski i jekavski. Ovo me je ponukalo, da se s nekoliko riječi osvrnem na ovo pitanje i da pokušam objasniti, u čemu su njegove teškoće i zašto se ljudi u tome toliko razilaze.

Zadržat ću se samo na imenicama, koje su izvedene od glagola složenih s predmetkom *pre-*, i to samo na osnovnim oblicima. Za osnovu uzet ću Vukovićeva *Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekavskih glasovnih oblika sa pravopisnim rječnikom ijekavizama* (Sarajevo, 1949), Benešićev *Hrvatsko-poljski rječnik* (Zagreb, 1949), Boranićev *Pravopis* (10. izdanje, Zagreb, 1951) i Belićev najnoviji *Pravopis* (Beograd, 1950—1952). Ako se svi oblici sa *pre-*, koji su ondje navedeni, isporede s oblicima sa *prije-*, vidjet će se, da je prvih u Benešića i u Vukovića gotovo triput, a u Boranića i u Belića gotovo dvaput onoliko, koliko je drugih. To znači, kada bi se radilo o ujednačivanju i o pokoravanju manjine većini (onako, kako su to ljudi kod sebe uveli u svojim političkim odnosima), da bi možda bilo najjednostavnije, da se onih šezdeset do sedamdeset potvrda sa *ije* naprosto proglase za dijalektizme ili za provincijalizme i isključe iz kazona književnoga jezika, pa će se tako automatski na ovom »sektor« uspostaviti jedinstvo za cijelo područje našega književnoga jezika. Da, tako bi to bilo, kada jezik ne bi imao svojih zakona i kada oni često ne bi bili mnogo složeniji od običnih ljudskih shvaćanja, koja bi najradije

sve pojednostavnila, skresala i svela na nekoliko općih kategorija, koje bi trebale obuhvatiti sve i koje bi kraj toga trebale da budu tako jednostavne i pristupačne, da ih svatko može lako upamtiti. Zato je trebalo pojedinačno ispitati sve primjere, koji su gore spomenuti, i istražiti, što je u njima zajedničko i što ih kao cjelinu suprotstavlja onima drugima, kojih je dvaput i triput onoliko, koliko je njih.

Boranić o tome (kod ovih imenica) posebno ne govori: on kaže samo, da se prema *prijenos* govori *prenositi*, prema *prijepis* - *prepisati* i prema *prijevod* - *prevoditi* (v. str. 8.). Belić je sustavniji, pa daje i pravilo za to (»kada se od glagola sa predmetkom *pre-* (= *prije*) grade imenice u kojima se *re* dulji, ono se piše kao *rije*«, v. str. 42.), samo ga se dosljedno ne drži, pa uz *prèbol* (i za južno područje) meće *prébol* (Benešić i Boranić imaju samo *prèbol*), a za *préstup* kao »sudski termin« (a mi znamo, kako je to bilo s tom sudskom terminologijom u staroj Jugoslaviji) misli da se i danas u ovom obliku može upotrebljavati i na istoku među ekavcima, i na zapadu i jugu među jekavcima. On oblike *prévara*, *prévod*, *prévoz*, *prégib*, *préglas*, *prégled*, *prégor*, *prédlog*, *prékid*, *prélaz*, *préliv*, *prénos*, *prépis*, *prépor*, *prérez*, *présad*, *préskok*, *préslačci*, *prétvor* i *prétres* piše s kraticom »i. i j.«, t. j. da se jednako mogu upotrebljavati i u ekavskom (istočnom) i u jekavskom (južnom i jugozapadnom) književnom govoru, premda se protive pravilu, koje je sâm postavio, i premda za njih u rječniku ima i pravilne jekavske oblike (*prijèvara*, *prijèvod*, *prijèvoz*, *prijègib*, *prijèglas*, *prijègled*, *prijègor*, *prijèdlog*, *prijèkid*, *prijèlaz*, *prijèliv*, *prijènos*, *prijèpis*, *prijèpor*, *prijèrez*, *prijèsad*, *prijèskok*, *prijèslačci*, *prijètvor* i *prijètres*). Treba odmah naglasiti, da oblici sa dugim *pre-* (*pré-*) na ovom stupnju jezičnog razvitka, na kojem se nalazimo danas, za nas još ne mogu predstavljati neko kompromisno, opće rješenje, kao što ga predstavljaju na pr. oblici s predmetkom *pred-*, u kojem je također nešto bilo *jat*, ali se ono toliko često izgovaralo s kratkim naglaskom ili bez naglaska (kada *jat* kod nas daje *e*), da se sasvim uobičajilo s izgovorom *e*, pa nas to *e* ne smeta, ni kada je dugo (v. *prédsjednik*, *prédsovlje*, *prédstojnik*, *prédmetak*, *prédmet*; u riječi *prijédlog* ne osjeća se kalk prema *praepositio*, *praeponere*, *pred-ložiti*). Kod predmetka *pre-* mi izgovor s dugim *e* danas još osjećamo kao nešto, što nam se čini tvrdo i što ne ide u naš književni jezik, i zato nam se anticipacija takvoga kompromisnoga rješenja, u kojem bi s vremenom sasvim imalo prevladati *pre-* (i onda, kada je *e* dugo), zasada još čini u najmanju ruku preuranjena.

Vuković ide dalje od Belića: dok drugi dopušta i jednu i drugu mogućnost, prvi vrši selekciju, i to tako, da za mjerilo u književnom jeziku uzima i »govorni jezik« i »književnu praksu« (v. Pravop. pr., str. 74.), a to su ipak — ili mogu biti — dvije različite stvari, pa nije čudo, što ni rezultat,

koji je odatle slijedio, nije mogao biti cjelovit. Njemu na pr. riječi *prijevoz, prijenos, prijestup, prijepis* — premda glasovno odgovaraju ijekavskom govoru i premda se (kako pisac sâm kaže) u nekim govorima ovako i govore, a prve dvije i neki bosanski pisci ovako *pišu* (v. ondje) — ipak *ne idu* u dobar književni jezik, jer se *jat* u tim riječima u mnogim »čistim« ijekavskim govorima izgovara kao *e* i jer ga tako piše većina ijekavskih pisaca (v. ondje). Kod toga vrijedni sarajevski lingvist čini se da nije dovoljno duboko zahvatio u analizu takvih govora (kakvi su to govori, u gradu ili na selu, jesu li centralni ili periferni, s kakvim se utjecajima može računati, i nisu li oni mogli dolaziti i preko korektora, preko sudskih i dr. termina i terminologija, i t. d.), pa mu se stoga dogodilo, da je oblike, koji su po svojoj strukturi *ijekavski* (kao što su *prijeći, prijeskok, prijenos, prijepis, prijevoz* i sl.), označio kraticom »*dijal.*«, kao da su *dijalekatski* i da *ne idu* u *ijekavski* književni govor, a one, koji to *nisu* (*preći, preskok, prenos, prepis, prevoz*), stavio na prvo mjesto kao oblike, koji *id u* u dobar ijekavski govor. Da to ne može biti opravdano, kada se radi o književnom jeziku (ako smo načistu s time, što je književni jezik, i da se on razlikuje od govornog jezika i od dijalekata), ne bi trebalo ovdje dokazivati, no to i nije ono glavno, o čemu sam želio progovoriti u ovom članciću. Za nas je naime, za našu stvarnost i za naše jezične prilike mnogo važnije nešto drugo, a to je: kako to, da se i neki dobri pisci (i pravopisci) upravo kod toga kadšto kolebaju, pa uz jekavske oblike (sa *ije*) pišu i ekavske (sa *e*), odnosno kako to, da na pr. Boranić piše i *ogrjev* i *ogrev*, i *prijesadnica* i *preljub*, a Benešić *prékid, prérez*, ali *prijèsjek, prijègon* (kada je prvo od *prèkinuti, prèrezati*, a drugo od *prèsjeći, prègnati*), ili da Vuković piše *prévjes, prévoz, préglas, préhled, prékid, prèlaz, prénos, prépis, préskok, préstup, prétvor*, kada Belić za ove riječi ima pravilne ijekavske oblike *prijèvjjes, prijèvoz, prijèglas, prijèhled, prijèkid, prijèlaz, prijènos, prijèpis, prijèskok, prijèstup, prijètvor*. Ja mislim, da će jedan razlog biti, što se naši pisci (ne mislim tu pravopisce) gdjegdje povode za izgovorom, na koji su u svojem krugu ili u svojem kraju navikli, i ne pitajući se, da li se u drugom jekavskom kraju možda bolje ne govori, i da li sve ono, čime se oni služe, ide u književni jezik, ili — a to je možda još češći slučaj — da naši pisci u ekavskim oblicima kadšto traže rješenje za izgovor, koji zapravo *nije* ekavski, ali *nije ni ijekavski* (s dvosložnim *ije*), nego srednji s dugim naglašenim *e* i s prelaznim *j*.

U prvom slučaju oni obično ne misle, da griješe, još manje, da griješe jednako, kako bi griješili, da pišu *ufatiti* ili *uvatiti* za *uhvatiti*, ili *ajduk, aps* za *hajduk, haps* (kako se također govori u mnogim čistim štokavskim krajevima), već se najradije zaklanjaju za analogiju, pa rezoniraju ovako:

ako od *zàrezati*, *zàsjeći*, *uvòziti*, *naglásiti*, *ràskinuti*, *nastúpiti*, *polòžiti*, *propísati*, *zàtvòriti* i t. d. izvedemo imenice, one će glasiti *zárez*, *zásjek*, *úvoz*, *náglas* ili *náglasak*, *ráskid*, *nástup*, *pólog*, *própis*, *zátvor* i t. d., to jest, sve će na predmetku imati dugi uzlazni akcenat. Ako sada ove predmetke zamijenimo sa *pre-*, dobit ćemo glagole *prèrezati*, *prèsjeći*, *prevòziti*, *preglásiti*, *prèkinuti*, *prestúpiti*, *prelòžiti*, *prepísati*, *pretvòriti*, pa ako od njih izvedemo imenice, i ovo će se *pre-* produljiti i dobit će dugi uzlazni akcenat. Ovo je sve lijepo i sve je istina, samo što se zaboravlja, da će kod toga doći i do jedne druge promjene, naime, da se *e* (koje je postalo od *jata*) u *pre-* ne će samo produljiti (kao što se produljilo *a* ili *o* ili *u* u *raz-*, *za-*, *na-*, *po-*, *pro-*, *u-*), već će u ijekavskom govoru prijeći i u *ije* (od *pre-* u *prije-*).

U drugom slučaju, a taj je, kao što je rečeno, kudikamo običniji od prvoga, piscima nekako nije lako, da se pomire s time, da bi od *prelòmiti*, *prèzreti*, *preskòčiti*, *prèlaziti*, *prepísati* imenice imale glasiti *prijèlom*, *prijèzir*, *prijèskok*, *prijèlaz*, *prijèpis*, kada oni to *ije* ovako (dvosložno) ne izgovaraju (kada ne izgovaraju *pri-je-lom*, *pri-je-zir*, *pri-je-skok*, *pri-je-laz*, *pri-je-pis* nego *prièlom*, *prièzir*, *prièskok*, *prièlaz*, *prièpis* s jednosložnim *ie*), i kada ih ono semantički smeta, jer ih *prije-*, kada ga dvosložno izgovaraju, upućuje na lat. *ante*, njem. *vor*, a ne na lat. *trans*, njem. *über*, na koje upućuje *pre-*. Kako, dakle, u ovakvu spletu razlika izmiriti i jezični osjećaj, i izgovorne navike, i pravila, koja propisuju naše gramatike i naši pravopisi? — Kao što će se vidjeti, to ipak nije tako teško. Oni, koje smeta pisanje *prijèlom*, *prijèskok*, *prijèpis*, treba samo da ispituju sami sebe, da li, možda, slučajno, oni i svako drugo *ije* pod dugouzlaznim akcentom ne izgovaraju jednosložno (kao *ié* ili *jé*, t. j. da *mlijeko*, *odijelo*, *zacijelo* izgovaraju *mljé-ko*, sa *l-j*, *o-djé-lo*, sa *d-j*, *za-cjé-lo*, a ne *mli-je-ko*, *o-di-je-lo*, *za-ci-je-lo*), pa ako ga ovako izgovaraju, onda samo treba da upamte, da i to *prije-* mogu ovako izgovarati, odnosno da im nitko, nikakav gramatičar i nikakav ortograf ne brani i ne misli braniti, da kod svojeg jednosložnog izgovora ostanu i kod primjera, u kojima je *prije-* postalo od *pre-* (t. j. da ovo *prije-* izgovaraju onako, kako izgovaraju *rije* na pr. u *rijèka*, *vrijème*, *istrijèbiti* i u sličnim *rijècima*). Budu li oni ovo *ije* izgovarali ovako, izgovarat će ga u skladu sa svojim govornim navikama, pa *prije-* za njih ne će biti ni semantički nejasno, t. j. ne će ih upućivati na »ante« ili na »vor«, na koje bi ih, možda, moglo upućivati, kada bi se od njih tražilo, da ga izgovaraju dvosložno (kao *prije* u: *slomio je ruku prije nego nogu*, *napisao je prije mene*, *skočio je prije tebe*).

Doduše, netko bi mogao primijetiti, ako doista mnogi — a možda i većina današnjih jekavaca (osobito po gradovima i u našim sjevernim i sje-

verozapadnim krajevima) — ovo *ije* izgovaraju jednosložno, zašto se ono tako i ne piše, t. j. zašto da se između *r* i *j* piše *i*, kada se ono ondje (bar u punom obliku) »ne izgovara«. Naš je pravopis fonetski, a principima fonetskoga pisanja protivi se pisanje bilo kakvih znakova, koji ništa ne znače za izgovor onoga, što se piše. U tome i jest jedan od razloga, zašto treba pisati *r-ije*, a ne *r-je*: jer i artikulacijski (po izgovoru) mi od *r* preko *i* prelazimo na izgovor *jé* (odatle — zbog toga *i* — i naši đaci kadšto griješe, pa pišu na pr. *ogrijev, riječnik, riješenje* mjesto *ogrjev, rječnik, rješenje* i sl.).

Na pisanje *ije-* u ovakvim primjerima upućuju i neki ijekavski govori u južnim krajevima, u kojima se *jat* pod dugim uzlaznim akcentom izgovara dvosložno (kao *i-je* s punim *i*; ovo je ujedno najljepši, u pravom smislu klasični ijekavski izgovor, pa bi *ije* trebalo ovako izgovarati u kazalištu, u radiju, u školama i svagdje, gdje se što javno govori).

Prema tome, još uvijek treba se držati pravila, koje je naveo Belić, pa svako *pre-*, kada se e dulji, pisati *prije-*.

Ovo, naravno, iz strukturalnih i drugih razloga ne mora značiti, da bi svi bez razlike uvijek i svagdje morali pisati *prijegib, prijekid, prijeskok, prijegled, prijebol, prijesjek*: onima, koji govore *prègìb, prèkìd, prèskok, prèglèd, prèbol, prèsjek* trebalo bi ostaviti da pišu *pregib, prekid, preskok, pregled, prebol, presjek*, a onima, u kojih je e dugo (koji ga izgovaraju *-ijè-* ili *-jé-*), trebalo bi reći, da pišu *prijegib, prijekid, prijeskok, prijegled, prijebol, prijesjek*, jednako, kao što bi onaj, koji govori *upòtrebiti, trebao* da piše *upotrebiti*, a onaj, koji govori *upotrijèbiti* (s dugim e), da piše *upotrijebiti*. Kada bismo se ovoga držali, mnogo bi štošta u našem jeziku i u našem govoru bilo jednostavnije, i znali bismo za svakoga pisca, kako je izgovarao ovo e, kratko ili dugo, i kako treba čitati takve riječi u njegovu tekstu, kada ih recitiramo. Razumije se, da su sada još na snazi pravila, koja propisuje Boranićev Pravopis, a ovo su samo misli, kako bi se taj Pravopis mogao upotpuniti i pojednostavniti, a hoće li se to primiti i hoće li to prihvatiti komisija, koja radi na sastavljanju novoga pravopisa, to će se tek vidjeti.

Onima, kojima bi se sve to činilo teško i koji bi željeli pisati sad ovako, sad onako, treba reći jedno: da književni jezik treba učiti i da nema toga naroda u Evropi, ma koliko on bio kulturan, koji bi uvijek i svagdje govorio onako, kako se piše u njegovoj književnosti. I kod nas je, kao i kod njih, književni jezik iznad dijalekata, i on je to bio i u Vukovo vrijeme. I Vuk je učio, a koliko je tek učio Dositej, i koliko su učili naši ilirci! Zato treba šire gledati na ova pitanja i treba tražiti slogu na poljima, na kojima se ona može naći. Treba olakšati način pisanja i na široj osnovi olakšati pristup u književnost onima, koji u nju žele pri-

stupiti i koji joj mogu mnogo dati. Ali ne treba dirati u sisteme, dok oni postoje, i ne treba sankcionirati ono, što se nije samo po sebi izgradilo i što općenito nije steklo svoje unutarnje opravdanje.

Bečki je dogovor (1850) tražio, da se piše jednim narječjem, a to preneseno u jezik našega vremena znači, da se treba držati određene strukture. Struktura jekavskog vokalizma traži, da *jat* u *pre-*, kada se ono dulji, postaje dugo i prelazi u *ije* (*prije-*), pa ga tako treba i pisati (bez obzira na to, čita li se to *ije* dvosložno ili jednosložno). Prema tome ne postavlja se pitanje, treba li pisati *prenos* ili *prijenos*, *prijevod* ili *prevod*, *prepis* ili *prijepis*, kada i Boranić i Benešić i Belić imaju *prijènos*, *prijèvod*, *prijèpis*, već se postavlja pitanje, ne bi li Boranićev *preljub* i *prerez* (s izgovorom *prèljub*, *prérez*, kako piše Benešić) trebalo pisati *prijeljub*, *prijerez* (kada oblik *prèljuba* kod nas nije običan, a *prijèrez* ima i Belić).

O IMENICAMA UČENOGA PODRIJETLA NA *-IK* ILI *-IČAR*

Miroslav Kravar

Među jezičnim savjetima i prijedlozima naših purista ima priličan broj takvih, kojima se književni, a pogotovu govorni jezik tvrdoglavo odupire. O tome se svatko može lako uvjeriti, ako prelista, na primjer, Maretićev »Antibarbarus«¹ ili »Jezični savjetnik« iz 1924., kojem, dakle, ima ravno 30 godina. Ondje ima mnogo riječi i izraza, što ih pisac u najboljoj namjeri preporučuje kao dobre zamjene za različne tuđice i barbarizme, ali im danas nema u jeziku ni traga (na pr. »iznositi« za *istaknut*, »vadevina« za *predujam*, »tamnik« za *tunel*, »ali samo za onakav, koji je taman...«, kako se ondje kaže). Ima također velik broj riječi, što ih pisac žigoše kao barbarizme, a ni do danas nismo smislili ništa bolje od njih, na pr. *kolodvor*, *navodno*, *stav* i t. d.). To je u naravi samoga posla. Od svega onoga, što se savjetuje, preporučuje ili čak propisuje »odozgo«, prima se u praksi samo jedan, obično nevelik dio. Odatle ipak ne bi valjalo zaključiti, da je posao purista uzaludan. Da nije bilo Maretićeve neumorne brige oko jezika, tko zna, čega sve ne bismo danas u njemu imali.

I.

Ovamo ide i slučaj imenica grčko-latinskoga podrijetla na *-ik*, kao *kritik*, *fizik*, *lik* i sl., kojima život sve više uskraćuje građansko pravo u jeziku. Te se imenice danas većinom govore i pišu s duljim nastavkom *-ičar*, dakle *kritičar*, *fizičar*, *liričar*. Tu i tamo životari i kraći nastavak *-ik*, osobito pod perom ljudi, koji se živo sjećaju osude, koja je u Maretićevo

¹ T. Maretić, Gramatika i stilistika, 1899., str. 688. i d.